

Березень: 18

ЛЮБОМИР ОМЕЛЯНОВИЧ БЕЛЕЙ

60-річчя від дня народження мовознавця,
доктора філологічних наук, засновника Науково-
дослідного інституту україністики імені Михайла Мольнара
при Ужгородському національному університеті (1962–2018)

Цьогоріч виповнюється 60 років із дня народження талановитого професора Любомира Белея, котрий залишив в історії українського мовознавства не одну славну сторінку. Запорукою його життєвого успіху був талант науковця помножений на щире синівську любов до землі, на велике бажання робити людям добро, донести правду, приховану тоталітарним режимом.

Доля дарувала Белею Л. О. активне, багате й цікаве життя, але, на жаль, коротке. Прожив Любомир Белей 56 років. З поміж інших він вирізнявся не тільки глибокими знаннями та ерудицією, але й активною громадянською позицією. Це був видатний учений із серцем публіциста. Чи не єдиний в Ужгородському університеті, який постійно друкувався в поважних загальнонаціональних часописах «Український тиждень», «Дзеркало тижня», видавав книжки у відомих видавництвах «Темпора», «Фоліо». Він заснував при Ужгородському національному університеті Науково-дослідний інститут україністики імені Михайла Мольнара, у якому проводили гуманітарні дослідження і видавали унікальні праці із призабутої спадщини.

Народився Любомир Омелянович Белей 18 березня 1962 року в селищі Войнилів Калуського району Івано-Франківської області в родині інтелігентів. Любов до філології передалася Любомирові Омеляновичу від батька Омеляна Васильовича – учителя української мови та літератури. Мати Наталія Йосипівна працювала медсестрою. 1979 року майбутній науковець завершив навчання в Болехівській середній школі і вступив до Ужгородського державного університету. У 1983 році закінчив українське відділення філологічного факультету Ужгородського державного університету.

Любомир Омелянович пройшов славний трудовий шлях від аспіранта, викладача вишу до доктора філологічних наук і професора. Він реалізувався як талановитий науковець, захистивши

у 1986 році кандидатську дисертацію «Варіантність антропонімів на різних рівнях української мови», а у 1997 році – докторську дисертацію «Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII – XX ст.».

З 1986 до 2000 рр. Любомир Омелянович – викладач, доцент, професор кафедри загального і слов'янського мовознавства; з 2000 р. – професор кафедри української мови УжНУ. З 2005 до 2007 рр. – проректор з навчально-виховної роботи в УжНУ.

Л. Белей досліджував українську та слов'янську ономастику, історію української літературної мови, старослов'янську мову, культуру та мову української діаспори, а також працював у царині лексикографії та перекладу. Любомир Омелянович підготував до друку та опублікував маловідомі в Україні праці Д. Дорошенка, Ю. Шевельова, Є. Маланюка, А. Животка, Ф. Тіхого, Г. Костельника, М. Мольнара.

Науковець працював у різних напрямках, але чи не найбільше серед інших виділяється ономастика. Вершиною наукових студій Л. Белей стали монографії «Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX – XX ст.» (1995), «Нова українська літературно-художня антропонімія» (2002). Відомий ономаст Ю. О. Карпенко високо оцінив працю Л. Белей: «Монографія Л. О. Белей становить широкий панорамний огляд української літературної антропонімії, вишикуваний за її функціями. Багатющий матеріал, змістовні інтерпретації та узагальнення висунули цю монографію в чільну групу українських ономастичних здобутків. Не випадково Л. О. Белей першим захистив в Україні докторську дисертацію з літературної ономастики».

Дітищем Л. Белей була літературно-художня антропоніміка. Так, очевидно, першим, хто до джерельної бази власних досліджень широко залучив українські літературно-художні антропоніми посттоталітарної доби, був Л. О. Белей. Він не лише обґрунтував необхідність ретельного вивчення української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби, а й на підставі аналізу значного фактичного матеріалу виокремив основні тенденції розвитку новітньої української літературно-художньої антропонімії (монографія «Нова українська літературно-художня антропонімія», розділ «Новітня українська літературно-художня антропонімія (кінець XX – поч. XXI ст.)). З-поміж численних праць з української літературно-художньої антропоніміки особливу роль під час дослідження української літературно-художньої антропо-

німій посттоталітарної доби мають праці Л. О. Белея, теоретичні положення яких, а також запропоновані ним засади класифікації літературно-художніх онімів, використовуються багатьма сучасними авторами.

Науковці справедливо називають Л. О. Белея фундатором ужгородської школи літературної ономастики. Він увиразнив різницю між літературними та літературно-художніми текстами, наголосивши, що в першому випадку маємо справу зі стилістичною антропонімікою, у другому – з літературно-художньою. Професор запропонував свою термінологію, відповідну класифікацію функціонування літературно-художніх антропонімів.

Предметом зацікавлення Л. Белея були і реальні антропоніми – імена українців. Світ побачили чудові видання «Українські імена колись і тепер» (2010), «Ім'я дитини в українській родині» (2011), де автор розглядає історію українських імен від найдавніших часів до сьогодення, уникаючи ідеологічних штампів та розвіюючи міфи. Автор упевнений, що «тільки повага до тисячолітніх українських традицій у присвоєнні імен допоможе батькам не лише вибрати ім'я, достойне їх сина чи доньки, а й стати співтворцями сучасного іменника українців». Професор видав величезну кількість статей як з літературно-художньої, так і реальної антропонімії. Його праці лягли в основу багатьох дипломних та дисертаційних робіт. Під його чуйним керівництвом захистили кандидатські дисертації 7 перспективних науковців.

Любомир Омелянович Белей добре відомий в наукових колах не тільки нашого вишу, України, але й світу. Професор мав тісні зв'язки з науковцями слов'янського світу, серед яких відомі постаті – Микола Мушинка, Іван Яцканин (Словаччина), Юліан Тамаш, Янко Рамач, Микола Цап (Сербія) та ін. Л. Белея запрошували на конференції та форуми до Словаччини, Польщі, Чехії, Сербії, Хорватії, Румунії.

Діяльність Белея Л. О. як педагога, викладача, науковця додала йому шани і поваги серед колег і студентів. Він пройшов чималий шлях накопичення знань, досвіду, мудрості. Сказано і почуто його слово в науці, суспільному житті краю. Любомир Омелянович не міг стояти осторонь тих питань, які стосувалися політичного чи релігійного життя в Україні та на Закарпатті. Він був співголовою Закарпатської греко-католицької спілки імені владики І. Маргітича. Науковець стояв на позиції возз'єднання Мукачівської греко-католицької єпархії з Українською Греко-Католицькою

Церквою та ведення богослужінь рідною українською мовою. Ці питання автор порушує у своїх статтях «Sui juris Мукачівської греко-католицької єпархії, або чому розділені греко-католики України», «Ще раз про Sui juris Мукачівської греко-католицької єпархії: примара чи надбання колоніального минулого» та ін.

Л. О. Белей не просто порушував актуальні проблеми, він брався за вирішення найбільш «гарячих», найбільш болючих питань, навколо яких у засобах масової інформації звучить багато маніпулятивних розмов, але конкретних пропозицій та об'єктивного аналізу дуже мало. На всіх рівнях Любомир Омелянович принципово і наполегливо відстоював правду про український народ, його мову, культуру, історію.

Учений висловив новий погляд на статус старослов'янської мови в історії розвитку слов'янської філології та української літературної мови. Старослов'янська мова – це традиційний та обов'язковий лінгвістичний курс у системі освіти українців, славівців, богословів. На жаль, в історії української культури роль старослов'янської мови (першої літературної мови слов'ян) та її українського церковнослов'янського варіанта належно не оцінено. Подолати упереджене ставлення до старослов'янської словесності стало одним із основних завдань для Любомира Омеляновича. Реалізувати свій задум учений починає ще в 1990 році, саме тоді виходить його перша комплексна друкована праця з старослов'янської мови «Короткий старослов'янсько-український граматичний словник». У 2001 році Л. О. Белей у співавторстві з братом Олегом видає «Старослов'янсько-український словник», присвятивши це видання Світлому Ювілеєві 2000-ліття Ісуса Христа. Реєстр словника охоплює 9 тис. слів і вражає лексичним багатством найдавніших старослов'янських пам'яток. Додаток «Із топонімії Святого Письма» репрезентує численні відомості про географічні об'єкти, які локалізують події Нового Заповіту. Типологію словозміни старослов'янських лексем подано в додатку «Старослов'янська парадигматика в таблицях». Особливу цінність має граматична характеристика реєстрових слів.

Підручник «Курс старослов'янської мови: Вступ. Писемність. Пам'ятки. Лексикологія. Тексти. Ч. І» (2012), монографія «Не минаючи ані титли...Лінгвобіографія старослов'янської мови» (2015), статті «Слов'янська місія» (Український тиждень, 2010), «Наріжний камінь спотикання. Український вимір старослов'янської писемності» (Український тиждень, 2015), відеолекція «Старослов'ян-

ська: життя і народження» (УТ 1, Суспільний університет, 2017) – це не лише результат багаторічної праці мовознавця, а й насамперед це викриття і спростування численних фактів фальсифікації в дослідженнях старослов'янської спадщини, адже лінгво-культурологічна проблематика старослов'янської мови, історичні умови її виникнення і становлення часто піддавалися хибним, задеологізованим інтерпретаціям. Так, одним із важливих досягнень Л. О. Белея в історії слов'янознавства та україністики є реабілітація імен творців старослов'янської мови святих Кирила і Мефодія. У радянських підручниках і, на жаль, у багатьох сучасних освітніх та науково-популярних джерелах досі трапляються псевдонаукові твердження про те, що нібито саме Кирило (в миру Костянтин) і Мефодій (в миру Михайло) створили «справжню» слов'янську, тобто кириличну, азбуку, хоча їхнім творінням насправді була глаголиця; солунських братів, які жили ще майже за двісті років до церковного розколу, оголосили непримиренними борцями з католицизмом; Костянтинові, який був світською особою, приписують християнізацію Закарпаття. Такі поширені висловлювання не мають нічого спільного зі справжньою духовною спадщиною великих апостолів слов'янства. Любомир Омелянович аргументовано спростовує всі міфи про слов'янських просвітителів.

Л. О. Белей відроджує лінгвістичну класифікацію старослов'янських пам'яток і подає об'єктивний аналіз взаємозв'язку найдавнішої мови слов'ян і літературної форми української мови. Саме лінгвістична класифікація є доказом розвитку писемності на різних слов'янських землях, особливо на території України-Русі. Любомир Омелянович умотивовано розмежовує старослов'янські пам'ятки русько-української та російської редакцій, акцентуючи увагу на діяльності саме українських переписувачів.

Мовознавець найбільшу увагу звертає саме на ті моменти історії україністики, які замовчувалися або були навмисно спотворені, щоб відповідати ідеології тоталітарного режиму. Так, ще від перших років незалежності України об'єктом наукових зацікавлень Л. О. Белея стає культура української діаспори в країнах Центральної Європи та Балканського півострова. Ретельні дослідження переростають у ґрунтовні публікації «Про статус літературної мови русинів Югославії» (1993), «Русинська мова в Сербії та Хорватії» (2004), «Аж до села Остурні» (2011), «Українці в Словаччині» (2001), «Втрачена еміграція» (2012), «Як облаштували своє життя українські емігранти у повоєнній Празі» (2012). Для енциклопедії «Українська

мова» Л. О. Белей підготував детальну статтю про мову нащадків перших українських емігрантів у Сербії та Хорватії, на позначення якої вживають назви русинська мова, руски язык, руска бешеда, бачванський говір. Опираючись на матеріали провідних українських та європейських мовознавців Г. Костельника, О. Горбача, Ю. Рамача та ін., Любомир Омелянович пояснює значення терміна русинська мова і літературна русинська мова в Сербії та Хорватії.

Л. О. Белей неухильно і наполегливо відстоював позицію утвердження української мови як державної, особливо коли байдужість до функціонування української державної мови переросла у відвертий саботаж чиновниками Конституції України.

У зв'язку з драматичними подіями 2014 року (Революція гідності, окупація українських територій, гібридна війна) для Л. О. Белей першочерговими стають питання соціолінгвістики та мовної політики.

Професор бере активну участь у проведенні важливої роз'яснювальної роботи, щоб розкрити справжнє значення домінантних в інформаційній війні термінів «русскій мір», «братні народи», «спільна історія» та ін. На сторінках загальнонаціональних часописів «Український тиждень», «Дзеркало тижня» з'являються статті «Міхаїл Погодін як «изобретатель» «Русского міра» (2014), «Дволикий grosмейстер українсько-російської шахівниці» (2014), «Як руйнували Карфаген «общерусского единства», фундамент «русского міра» (2015), у яких автор детально, з відповідними історичними коментарями пояснює штучність теорії братніх народів. На телеканалі «Тиса-1» Л. О. Белей проводить лекцію на тему «Походження української мови», у якій систематизує найновіші історичні та мовознавчі дослідження Ю. Шевельова, В. Німчука, Л. Залізняка та ін. з історії виникнення українського народу та його мови.

Мовне питання в Україні не переставало бути центральним в геополітичних планах російських політиків. Одним із таких планів можна вважати маніпулятивні технології, за допомогою яких на Закарпатті має з'явитися нова штучна мова і новий народ. Загрозливі тенденції до дезінтеграції українського етнічного і мовного простору ставали дедалі більш очевидними, тому в Науково-дослідному інституті ім. М. Мольнара під керівництвом Л. О. Белей було реалізовано п'ять науково-дослідних робіт, фінансованих МОН України: «Сучасний ономастикон України та національна, соціальна і правова специфіка його відтворення», «Еколінгвістичний аспект взаємодії мови та її носіїв в оновленому соціальному середовищі»,

«Соціокультурна та естетична зумовленість нового українського літературно-художнього ономастикону», «Неорусинство як дезінтеграційна загроза єдності українського етнічного простору: культурно-історичний аспект», «Русинська мова» як соціолінгвістична технологія дезінтеграції україномовного простору».

Завдяки реалізації науково-дослідних робіт було з'ясовано специфіку взаємодії загальнонаціональної мови та її регіональних діалектів у сучасних умовах, підтверджено належність до української мови східнослов'янських народних говорів та писемних пам'яток історичного Закарпаття, а також було доведено, що так звана русинська мова – це соціолінгвістична маніпуляція, яку вперто нав'язують упродовж більш ніж 100 років із метою дезінтеграції українськомовного простору. Основні положення результатів дослідження Л. О. Белея опубліковано в наукових статтях та монографіях: «Родзене и живот мертвого языка» (2016), «Неорусинство як антиукраїнська технологія: культурно-історичний аспект» (у співавторстві з М. Романюк, 2016), «Русинський» сепаратизм: націєтворення *in vitro*» (2017).

Вагу і значення роботи, що проведена Л. О. Белеєм, важко переоцінити. Зважаючи на стрижневу роль ідеї про окремішність «русинської мови» в сепаратистській, антиукраїнській концепції неорусинства, визначення походження, природи та статусу як «русинської мови», так і традиційних говорів Закарпаття та писемних пам'яток регіону має вкрай важливе значення для подальшого розвитку України, подолання небезпечних тенденцій, які загрожують існуванню держави, а також спричиняються до цілковитої асиміляції української національної меншини на найзахідніших українських етнічних теренах (Словаччина, Польща, Угорщина, Румунія).

Любомир Омелянович Белей залишиться в серцях студентів, колег, однодумців як глибокий інтелектуал-аналітик, людина з тонким чуттям слова і такту, Учитель, який не примушував учитися, а невимушено прищеплював велику любов до знань, до пошуків невідомого, до відродження забутого. На жаль, доля була невблаганною до мовознавця, і він пішов у засвіти в розквіті творчих сил. Але навіть те, що встиг зробити, уже стало цінним набутком у загальнонаціональній науковій скарбниці. Студії Л. О. Белея – це міцний і надійний фундамент для розбудови україністики і на Закарпатті, і в Україні, і в українській діаспорі.

Анастасія Вегеш, Оксана Лавер

Джерельні приписи:

1. Белей, Л. Ім'я дитини в українській родині : слов.-довід. / Л. Белей. – Ужгород : Закарпат. крайове т-во «Просвіта», 1993. – 116 с.
2. Белей, Л. Не минаючи ані титли... Лінгвобіографія старослов'янської мови / Л. Белей. – К. : Темпора, 2015. – 256 с.
3. Белей, Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
4. Белей, Л. «Русинський» сепаратизм: націєтворення in vitro / Л. Белей ; ред. Л. Марченко. – К. : Темпора, 2017. – 392 с.
5. Белей, Л. Старослов'янсько-український словник / Л. Белей, О. Белей. – Л. : Свічадо, 2001. – 332 с.
6. Белей, Л. О. Українські імена колись і тепер / Л. О. Белей. – К. : Темпора, 2010. – 128 с.
7. Белей, Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ–ХХ ст. / Л. О. Белей. – Ужгород, 1995. – 120 с.

8. Белей, Л. «...В україністиці є чимало знакових імен, які гідні увічнення й у власних назвах наукових установ... » : [про Наук.-дослід. ін-т україністики ім. М. Мольнара] / Л. Белей // Екзиль. – 2007. – № 9. – С. 34-35 : фот.
9. Белей, Л. Від коріння роду свого : [про вченого М. Мольнара] / Л. Белей // Екзиль. – 2007. – № 9. – С. 2-4 : фот.
10. Белей, Л. Вчений і педагог : (До 60-річчя від дня народж. Михайла Сюська) / Л. Белей // Календар «Просвіти» на 1997 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во «Просвіти», 1997. – С. 119-120.
11. Белей, Л. Гай-тек брехні, або Нові досліді у сфері антиукраїнської етногенетики : [про кн. П. Р. Магочія «Народ нізвідки: ілюстрована історія карпаторусинів»] / Л. Белей // Екзиль. – 2007. – № 8. – С. 14-15.
12. Белей, Л. Закарпатська Україна : маски й гримаси нац. відродження Закарпаття : [історія Закарпаття кінця ХІХ– поч. ХХ ст.] / Л. Белей // Укр. тиждень. – 2009. – 27 листоп.-3 груд. – С. 44-47.
13. Белей, Л. Кирило і Мефодій : закарпат. аспект : [діяльність слов'ян. просвітителів на Закарпатті] / Л. Белей // День. – 2013. – 11-12 січ. – С. 15.
14. Белей, Л. Нам потрібне беатифікаційне визнання владик Івана Маргітича, Петра Ороса і Олександра Хіри! : [про життя реліг.

діячів Закарпаття] / Л. Белей, І. Мешко // Фест. – 2015. – 13-19 берез. – С. 9.

15. Белей, Л. «Русинська» мова на теренах Центральної Європи / Л. Белей // Народна творчість та етнографія. – 2018. – № 1. – С. 5-13.

16. Белей, Л. Українське Закарпаття початку ХХІ століття під натиском українофобії та асиміляції / Л. Белей // Українофобія як явище та політтехнологія : [зб. ст.]. – Л., 2014. – Вип. 1. – С. 128-138.

17. Белей, Л. Ще раз про появу неорусинства / Л. Белей // Екзиль. – 2007. – № 4. – С. 4-6.

18. Acta Hungarica, 1998, IX-ий рік видання / М-во освіти і науки України, Ужгород. держ. ун-т, Центр гунгарології ; редкол. : Л. О. Белей, К. І. Горват [та ін.]. – Ужгород : Патент, 2000. – 244 с. : іл.

19. Науковий вісник Ужгородського університету Серія : Філологія. – Вип. 5. / М-во освіти і науки України, Ужгород. нац. ун-т ; голова редкол. В. В. Барчан ; редкол. : Л. О. Белей [та ін.]. – Ужгород : Ліра, 2000. – 156 с.

20. Белей Любомир Омелянович : [вчений-філолог] // Наукова еліта Закарпаття. – Ужгород : Гражда, 2005. – С. 15 : портр.

21. Бреславська, Світлана. Нація нізвідки: непримарна небезпека : [рец. на кн. ; у т. ч. коротка біографія авт. кн. Л. Белея] / С. Бреславська // Слово Просвіти. – 2018. – 5-11 лип. – С. 4 : фот.

22. Гаврош, Олександр. Заповіт професора Белея : [про проф. каф. укр. мови філолог. ф-ту УжНУ Л. Белея] / О. Гаврош // Укр. літ. газ. – 2018. – 13 лип. – С. 2 : фот.

23. Горват, Василь. З похованням Любомира Белея унікальне наукове явище стало історією : [науковці мовознавці, які відійшли у вічність] / В. Горват // Новини Закарпаття. – 2018. – 19 черв. – С. 6 : фот.

24. Любомир Омелянович Белей (18.03.1962–12.05.2018) : [некролог] // Мовознавство. – 2018. – № 6. – С. 78 : портр.

25. Світлій пам'яті Любомира Белея : [некролог] : [проф. каф. укр. мови філол. ф-ту УжНУ] // Новини Закарпаття. – 2018. – 15 трав. – С. 7 : фот.